

Onderweg naar Europa

AUTEUR & FOTOGRAFIE BRUNO MEEUS

Meer dan één miljoen Roemenen verlaten jaarlijks hun vaderland om tijdelijk in het buitenland aan de slag te gaan als bouwvakker, loodgieter of schoonmaker. Wat is er aan de hand?

De tijdelijke werkmigratie van Roemenen die vlak voor en vlak na de zomervakantie massale verplaatsingen met zich meebrengt, is niet van de ene op de andere dag ontstaan. Na bijna twintig jaar migratiegeschiedenis dient zich in Roemenië bovendien een nieuwe generatie migranten aan. De druk op Roemeense jongeren is op dit moment enorm. Geslaagde terugkeerden tonen duidelijk aan dat sociale stijging mogelijk is door het genereren van koopkracht in het buitenland, en veel ouders verwachten dat hun kinderen goud en zilver meebrengen uit het westen. De teleurstellingen bij terugkeer zijn dan ook legio.

In een macro-economisch verklaringskader kan de internationale en tijdelijke migra-

tie van veel Oost-Europeanen, waaronder momenteel de Roemenen, gezien worden als het gevolg van het ruimtelijke uiteenvallen van consumptie en productie. Tijdens de jaren negentig zijn steeds meer westerse producenten van consumptiegoederen op zoek gegaan naar nieuwe afzetmarkten in de voormalige planeconomieën. Na bijna twee decennia van neoliberale herstructureringen heeft een groot deel van de bevolking van postsocialistische landen echter nog steeds onvoldoende koopkracht om die producten aan te kunnen schaffen. Wel is de dualiteit sterk vergroot. Een kleine groep, die actief is in het bedrijfsleven, is er ondertussen in geslaagd een inkomen te ontwikkelen dat grote afstand neemt van dat van de gemiddelde Roemeen.

Figuur 1. Het aandeel van de Roemeense bevolking dat tijdelijk in het buitenland verblijft volgens de census van 2002.

Die groep is echter klein, en het aantal banen met een hoog inkomen dat zij creëren ook. West-Europese bedrijven die vestigen in Roemenië openen, doen dit doorgaans door middel van kapitaalintensieve investeringen, maar de consumptienoden hebben zich beduidend sneller ontwikkeld dan het aanbod goedbetaalde banen. Door de privatisering van de staatshuisvesting bijvoorbeeld is 97 procent van de stadsbevolking huiseigenaar geworden. De meeste woningen, die vaak al bij aanvang niet van de hoogste kwaliteit waren, zijn dringend aan renovatie toe, maar daarvoor ontbreken meestal de financiële middelen. Ook op het platteland zien veel landbouwers, die na de restitutiewet van 1991 met veel enthousiasme hun eigendom konden gaan bewerken, zich geconfronteerd met de moeilijkheid om koopkracht te ontwikkelen. Ze zijn nu dan wel in bezit van een belangrijke productiefactor, namelijk grond, maar meststoffen, machines en zaden blijken te duur doordat de markt voor hun producten een veel te lage prijs biedt. Veel boeren zijn daardoor gevangen in een prijschaar. Ondertussen is, zeker rondom de grotere steden, suburbanisatie van rijke stedelingen

begonnen, waardoor het verschil in koopkracht zich ook ruimtelijk uit. Structureel is de verplaatsing van arbeidskracht dus eenvoudig te verklaren. Zeker

Internationale migratie is onderdeel van de dagelijkse leefwereld van een groot aantal Roemenen.

wanneer je er rekening mee houdt dat landen als Italië en Spanje, de belangrijkste bestemmingen voor Roemeense arbeidsmigranten, de extra arbeidskrachten nodig

hebben. Zowel mannen, in de bouwnijverheid en seizoensarbeid, als vrouwen, in de huishoudelijke hulp, vinden vrij eenvoudig werk.

Het migratiesysteem dat inmiddels een structureel gegeven is, heeft zich gedurende twee decennia ontwikkeld. Er zijn drie fases te onderscheiden waarin de internationale migratie van gedaante is veranderd en zo tot een deel van de dagelijkse leefwereld van een groot aantal Roemenen is geworden.

Migratie zonder diaspora

Tijdens het Roemeense socialisme van de jaren tachtig was de mobiliteit van Roemenen zowel binnen als buiten de grenzen sterk gereguleerd. Arbeid als productiefactor werd binnen de socialistische productiewijze nauwgezet gepland. Zo werd de interne plattelandsvlucht, die een reël gevaar voor de voedselvoorziening kon betekenen, aan banden gelegd door de introductie van stadsvisa. Werken in het buitenland was enkel mogelijk voor mensen met de status van grensarbeider en op basis van bilaterale akkoorden die de Roemeense overheid sloot met onder andere Israël en Turkije. Ongewenste burgers, politieke

vluchtelingen en etnische minderheden waren verantwoordelijk voor de enige permanente migratie.

Vanaf 1990 verminderde de controle op de mobiliteit. Binnen Roemenië gaf dat aanleiding tot een plotselinge toename van migratie naar de stad. Veel gezinnen woonden reeds 'ongedocumenteerd' in de stad en konden door het afschaffen van de stadsvisa hun verblijfsstatus laten legaliseren. De eerste niet door de overheid gereuleerde bewegingen over de grenzen van het land waren vooral gebaseerd op de belangrijke mobiliteitsstructuren die tijdens het socialisme al aanwezig

waren, namelijk de bewegingen van etnische minderheden en grensarbeiders.

Een Roemeense diaspora bestond nog nauwelijks, zodat migratie voor velen nog te zeer een sprong in het duister was. Daarom verlieten nu vooral etnische minderheden in snel tempo het land, voornamelijk Duitsers, Hongaren en Joden die voor de jaren negentig nog niet vertrokken waren. Vooral uit de historische regio's Transsylvanië en Banat in het westen van het land trokken Duitsers en Hongaren weg. Grensarbeiders en anderen met ervaring in het oversteken van de grenzen vertrokken onder andere vanuit de omgeving van Rădăuți in het noorden van de landstreek Moldavië richting Oekraïne, Republiek Moldavië en Turkije om hun loon aan te vullen. Meestal kwamen ze terug met een koffer vol luxe goederen, zoals sigaretten, alcohol en koffie, waarover geen invoerrechten werden betaald. De producten werden vervolgens verkocht op grote openluchtmarkten in Roemeense steden of gewoon vanuit de auto. De rol van 'een goede verstandhouding' met de douane was cruciaal voor het slagen van die operaties. Tijdens de jaren negentig ontwikkelde een klein aantal van deze smokkelaars hun handel tot groot-schalige containerhandel. Ook nu nog kunnen stedelingen die hun loon wensen aan te vullen als verkoper op openluchtmarkten in dienst gaan bij soortgelijke containerhandelaars.

Betrouwbare netwerken

West-Europese landen verscherpten

vanaf het midden van de jaren negentig hun visumprocedures uit angst voor de stabilisering van de lokale arbeidsmarkt en electorale overwegingen, die vooral beantwoordden aan de angst voor criminele activiteiten van illegale migranten. Op hetzelfde moment zorgden de neoliberale hervormingen in Roemenië echter voor een dalende koopkracht. In deze periode, die

Terwijl West-Europese landen hun visumprocedures aanscherpten, daalde de Roemeense koopkracht.

duurde tot 2002, speelden bemiddelaars en migrantennetwerken een belangrijke rol bij het openen van mogelijkheden om te migreren naar het buitenland.

Werkmigratie moest op allerlei manieren gecamoufleerd worden, wat leidde tot uiteenlopende combinaties van legale en illegale mobiliteit, tewerkstelling en verblijfsstatuten. Het was ook de periode met de grootste diversiteit aan bestemmingen. Ten noorden van Parijs, Nice, Londen, in Andalusie en in de omgeving van Madrid, Rome, Milaan, Turijn, Padua, Jeruzalem, Istanbul, Boedapest, Brussel, kortom in gans Europa, ontstonden tijdens het tweede deel van jaren negentig grote en kleinere Roemeense gemeenschappen.

Bemiddelaars kwamen vanaf 1995 vooral van pas om een irreguliere toegang tot de Schengenzone te verzekeren. Hun aanbod op de migratiemarkt kon gaan van een relatief goedkoop toeristenvisum tot een all-inmigratiepakket, bestaande uit transport, visum, tewerkstellingsplaats en huisvesting ter plaatse. Omdat het all-inpakket zowel voor de migrant als voor de bemiddelaar het aantrekkelijkst was, kwam misbruik hier het meeste voor.

Het belang van sociaal kapitaal kan daarbij moeilijk onderschat worden. Er was maar één manier om het enorme risico van een dergelijke onderneming een beetje te beperken, namelijk door enkel in te gaan op het aanbod van te vertrouwen bemiddelaars. Die waren meestal alleen te vinden binnen de familie of de dorpsgemeenschap.

Een typisch ruimtelijk geconcentreerd fe-

noemen waren de migratiestromen vanuit dorpen of kleinere steden. Deze stromen zijn in een aantal gevallen diepgaand onderzocht. Veelal gaat het om dorpsgemeenschappen die een aantal 'verkenners' van de buitenlandse arbeidsmarkt en masse volgden. De migratie vanuit het dorpje Certeze in de Oaşregio in het noordwesten van Roemenië bijvoorbeeld zette na verloop

van tijd voor de hele regio de bakens uit voor een trip richting Parijs.

Niet alleen vanaf het platteland ontstonden deze migratiestromen. Ook vanuit steden ontwikkelde zich kettingmigratie. Vanuit Târgoviște ten noordwesten van Boekarest bijvoorbeeld

ontstond in het begin van de jaren negentig een transnationaal netwerk richting het Franse Nice. Hier ontwikkelde zich na de aankomst van een aantal Roemeense avonturiers vrij snel een soort opvanggemeenschap waar mensen vanuit Târgoviște gemakkelijk voorlopige huisvesting konden vinden en als krantenverkoper aan de slag konden gaan.

Dat de rol van de nationale overheid in het reguleren van migratie nog steeds van belang is, bewijst de snelheid waarmee het duidelijk ruimtelijk gelokaliseerde netwerk tot ontwikkeling kwam en weer verdween. De Roemenen maakten namelijk gebruik van de lange wachttijd bij het beoordelen van de asielaanvragen in Frankrijk door in de tussentijd ter plaatse kranten te verkopen. Vanaf 1998 maakte de Franse overheid er echter zaak van om aanvragen voor politiek asiel afkomstig uit een democratisch land binnen een week af te handelen. Vrijwel direct verschoof het netwerk toen richting Londen.

Ook bevriende Duitsers en Hongaren, vaak oude burens, leverden betrouwbare netwerken. De welvaart van de Duitse en Hongaarse families, die hun vrienden of familie in Roemenië kwamen bezoeken, was overduidelijk gestegen, en hun aanwezigheid voedde in die gebieden de drang om te migreren. Roemenen uit dezelfde gebieden zochten vanaf begin jaren negentig vaak, al dan niet op uitnodiging, hun vroegere burens op. Uitnodigingen van Duitse vrienden bijvoorbeeld waren interessant om de Schengenzone te kunnen betreden,

temeer daar de arbeidsmarkten van Spanje en Italië gemakkelijk bereikbaar waren als de Schengenzone eenmaal betreden was. Voor veel Roemenen uit het westen van het land bleken deze Duitse transnationale netwerken het gebrek aan een diaspora te ondervangen.

Massale migratie

Vanaf 1 januari 2002 is de Roemeense migratie in een stroomversnelling geraakt. De herkomstgebieden van migranten zijn op dit moment niet meer zo sterk geconcentreerd en veel uitgestrekter geworden. Dat hangt met een aantal zaken samen. Eerst en vooral is het belang van betrouwbare tussenpersonen afgenomen, omdat hun diensten (het over de grens helpen en eventueel voor werk zorgen) minder belangrijk zijn geworden. Vanaf 1 januari 2002 kunnen Roemenen namelijk zonder visum drie maanden in de Schengenzone verblijven. Buren of goede kennissen die te vertrouwen zijn, kunnen in het migratieproces nu gemakkelijker overgeslagen worden. Bovendien blijken succesvolle migratienetwerken op den duur door de overcapaciteit te bezwijken.

Daarnaast is er rondom het tijdelijk migreren een uitgebreid aanbod aan betaalbare diensten ontstaan. Bus- en vliegtuigmaatschappijen concurreren met maxitaxi's, bestelwagens en de eigen auto om de werkmigrant zo goedkoop mogelijk te transporteren. Maar niet alleen arbeidskracht wordt getransporteerd. Grote transportfirma's, zoals het in Sibiu gevestigde en over gans Roemenië actieve bedrijf Atlas-sib, halen een groot deel van hun inkomsten uit het transport van pakjes, cadeaus en brieven met geld voor het thuisfront, verse Roemeense etenswaren en dagbladen voor de migranten en vooral familieleden die even snel heen en weer komen. Met andere woorden: in het westen gaan werken is geen hachelijke onderneming meer zoals vroeger.

De mobiliteit van de individuele migrant wordt nu minder gecoördineerd door een klein netwerk van kennissen, dorpsgenoten en naaste vrienden, maar veeleer door een uitgebreid en divers migratienetwerk waarin de migrant niet op zoek hoeft te gaan naar de juiste persoon, maar naar de beste prijs. Daardoor is werkmigratie ook voor migranten afkomstig uit gebieden met minder migratiekennis eenvoudiger geworden. Echter, zonder uitzonderlijke aanbiedingen en buitenkansjes, die je dan weer

meestal alleen via goede netwerken ter ore kunnen komen, is de vangst in het buitenland ook beperkter.

De bestemmingsgebieden zijn relatief geconcentreerd geworden, zo blijkt uit recente cijfers van de Internationale Organisatie voor Migratie. Vanuit vrijwel alle streken in Roemenië wordt nu vooral richting Italië vertrokken (ongeveer 33 procent). Voornamelijk vanuit het zuiden trekt een grote groep richting Spanje (26 procent). Andere bestemmingen zijn beduidend minder in trek (de Verenigde Staten en Duitsland ongeveer tien procent).

Ondertussen beginnen de nadelen van tijdelijke migratie ook duidelijk te worden. Gezinnen zijn in veel gevallen over verschillende landen verspreid en meer en meer kinderen worden lange tijd bij hun grootouders ondergebracht. Die kunnen de puberende scholieren vaak niet in de hand houden, wat het onderwijsniveau niet ten goede komt. In Moldavische steden zoeken werkgevers vruchteloos naar degelijk laaggeschoold personeel, doordat een groot deel van de laagopgeleide bevolking tijdelijk in het buitenland verblijft.

Bedrijfsleiders en stedelijke beleidsmakers kijken daarom reikhalzend over de grenzen richting Republiek Moldavië en Oekraïne. Of zoals een consultant van de Kamer van Koophandel in Piatra-Neamț het stelt: "Onze Roemenen zijn bij jullie de bijtjes die het vuile werk doen. Hopelijk kunnen wij wat verder vanuit het oosten ook wat bijtjes aantrekken die op zoek zijn naar een betere toekomst. Een andere oplossing zien wij niet."

Bruno Meeus (Bruno.meeus@geo.kuleuven.be) is doctoraatsassistent bij de Onderzoeksgroep Sociale en Economische Geografie van de Katholieke Universiteit Leuven en redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

- Diminescu, D. (2003) *Visibles mais peu nombreux. Les circulations migratoires roumaines*. Editions de la Maison des sciences de l'homme. France.
- Lazaroiu, S. (2003) *Romanians go global. Patterns of migration and the European integration*. In: UNDP, *Early warning report 2003/1*, pp. 22-30.
- Potot, S. (2000) *Mobilités en Europe. Etude de deux réseaux migratoires roumains*. Sociologie Româneasca, 2, pp. 97-115.
- Sandu, D. (2005) *Emerging transnational migration from Romanian Villages*. *Current Sociology* 53, 4, pp. 555-582.
- Sandu, D. (ed.) (2006) *Locuirea temporară în străinătate. Migrația economică a Românilor: 1990-2006*. [Tijdelijk verblijven in het buitenland. De economische migratie van de Roemenen: 1990-2006]. Open Society Foundation, Boekarest.
- Sandu, D., C. Radu, M. Serban-Constantinescu & O. Ciobanu (2004) *A country report on Romanian Migration abroad: stocks and flows after 1989*. Ongepubliceerde studie voor Migrationonline.cz. Multicultural Center Prague.
- Sassen-Koob, S. (1981) *Towards a conceptualization of immigrant labor*. *Social Problems* 29, 1, pp. 65-85.
- Verdery, K. (2003) *The vanishing hectare. Property and value in postsocialist Transylvania*. Ithaca, London: Cornell University Press.